

TARTALOM

KÖZÖS DOLGAINK

- Glatz Ferenc: Tisztázás a múlttól, megbékélés a jövőért 2
- Glatz Ferenc: Egy szakma „küldetése” 5
- Román–magyar történeesztűm, 2008. május 23–24. (Előadások)**
- I. Közös múlt a középkorban (Zsoldos Attila) 7
- II. Kora újkor – egyháztörténelem a román–magyar kutatásokban (Csorba László) 9
- III. A nemzeté válás korában (Szász Zoltán) 11
- IV. 20. század: nagy szembenállás majd nagy hallgatás (Sipos Péter) 14
- Szász Zoltán: Korszakhatáron 16

SZLOVÁK–MAGYAR TÖRTÉNELEM

- Szarka László: „Nemzeti palimpszeszt” 18

ROMÁN–MAGYAR TÖRTÉNELEM

- Dan Berindei: A magyar emigráció és az Egyesült Fejedelemségek 21

ÉLETKÉPEK, HÉTKÖZNAPOK

- Kubinyi András: Orvoslás, gyógyszerészek, fürdők és ispotályok 25
- Molnár Antal: Egy jezsuita utazó a török utáni Magyarországon 28

MŰHELY

- Fodor Pál: A dzsihad „íze” 32

EGYHÁZ ÉS TÁRSADALOM

- Katus László: A pápa, aki „felismerte az idők jeleit” 36

FIGYELŐ

- Szabó Csaba: A zsidó kivándorlás történetéhez 41

JELENIDŐBEN

- A Nagy Imre-per hanganyagának nyilvánosságra hozataláról (Interjú Gecsenyi Lajossal) 44

RENDSZERVÁLTÁS ÉS GAZDASÁG

- Varga Mihály: Csatlakozás az euróövezethez 50
- Csaba László: Közgazdaságtan és rendszerváltozás 54

HÍREK

- Ékszerek és kozmetikumok Perzsiából • Druidasír Angliában • Kutyaműmiák • Paraziták és betegségek az emberiség történelmében • Föld alatti város • Korunk hőse: a média • A kék szem eredete (Farkas Ildikó) 57

EMBER ÉS KÖRNYEZET

- Farkas Ildikó: A Tunguzka-rejtély 60

GYARAPODÓ KÖZGYŰJTEMÉNYEINK

- Szentpéteri József: Ásatások Solt-Tételhegyen 62
- Csajághy György: Kérdések „Lehel kürtjéről” 65

Címlapon: Szebeni vásár. Litográfia részlete, 1825
MNM Történelmi Képcsarnok

nka

Támogatónk: Nemzeti Kulturális Alap

História

Szerkesztő: Glatz Ferenc

A szerkesztőség tagjai: Burucs Kornélia, Demeter Zsuzsanna, Fodor Pál, Kertész István, Sipos Péter, Szász Zoltán, Zsoldos Attila

Olvasószerkesztő: Kovács Éva

Munkatársak: Farkas Ildikó, Kocsis Gabriella, Bognár Katalin, Horváth Imre (számítógépes tördelés), Nagy Béla (térkép)

Szerkesztőségi titkár: Oprán Emese

Megjelenik évente tízszer. Előfizetési díj 2008-ra: 3200 Ft.

Felelős kiadó: História Alapítvány.

Szerkesztőség: 1014 Bp., Üri u. 53. Tel.: 224-6700/615, 623, 625; tel./fax: 356-0457.

Levél cím: Pf. 9. Bp., 1250. www.historia.hu

Bankszámlaszáma 11701004-20125394 OTP

Devizaszámlaszámok: Budapest Bank Rt. 1051 Bp., Hercegprímás u. 5.

USD HU47-10103104-82876600-00000997;

Euró HU46-10103104-82876600-01000309

Adószám: 19654243-2-41

Szedés, tördelés: MTA TTI Kiadványcsoport.

Nyomdagrafikai előkészítés: Krónikás Bt., Biatorbágy

Nyomás: MESTERPRINT Kft., Budapest, Vak Bottyán u. 30–32/B

Terjeszti: LAPKER Rt. és alternatív terjesztők.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág.

Előfizethető közvetlen a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján.

Budapesten a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál (Bp., VIII. ker. Orczy tér 1. Tel.: 06-1-303-3447; postacím: Bp., 1932).

További információ: 06-80-444 444 hirlapelofizetes@posta.hu

HU ISSN 01392409. Index: 25384

KÖZÖS DOLGAINK

Tisztázás a múlttól, megbékélés a jövőért

Román–magyar történeesztűm, (Bukarest, 2008. május 23–24.)

2008. május 23-án Bukarestben román–magyar történeesztűmon vettünk részt. 24-én pedig a *Magazin Istoric* (MI) – népszerű történeesztű-folyóirat – és a *História* szerkesztősége tartott munkamegbeszélést *Történelem és média* címmel. Mindezt a bukaresti Magyar Ház meghívására, közönség előtt. (Szigorúan a meghívást visszaigazolt egyetemi kollégák és újságírók előtt. A Ház előtt – az első napon – még kis biztonsági osztag is tanyázott. Talán ez is segítette a bent vitázók kollegiális hangulatát.) A közönség kézbe vehette a magyar delegáció vezetőjeként „előreküldött” rövid nyilatkozatot *Egy szakma „küldetése”* címmel. Románul, magyarul. (Lásd e számunkban hátrébb.) A történeesztűmön részt vett román részről Dan Berindei, a Román Akadémia (RA) alelnöke, a RA Történettudományi Bizottság és egyben a román–magyar vegyes bizottság román tagozatának egykori alelnöke; Dinu C. Giurescu akadémikus, Aurel Pop akadémikus, a kolozsvári Erdély Tanulmányi Központ igazgatója. Mindhárman egyben a *Magazin Istoric* szerkesztőségének tagjai. És román részről főszereplő volt még a MI fő-szerkesztője, egyik meghívónk, Matei Dorin. Magyar részről Bukarestbe utazott: a jelen sorok írója, mint az MTA Történettudományi Intézete (TTI), az Europa Institut Budapest igazgatója, az MTA Történettudományi Bizottság elnöke, a *História* szerkesztője; Szász Zoltán, az MTA TTI Tudományos Tanácsának társelnöke, a román–magyar vegyes bizottság magyar elnöke, osztályvezető; Csorba László, az MTA TTI igazgatóhelyettese, Zsoldos Attila az MTA TTI osztályvezetője, Sipos Péter, az MTA TTI ny. tudományos tanácsadója (mindnyájan a *História* szerkesztőségének tagjai) és Antal Andrea a budapesti Balkán Tanulmányok Központja titkára (MTA TKK és Europa Institut Budapest). A történeesztűm és a két folyóirat szerkesztőségének találkozója része volt annak a „tisztázási folyamatnak”, amelyet 2007 nyarán kezdeményeztünk a Kárpát-medencei népek történelméről a térségbeli történészek között. A „bukaresti delegáció” indulása előtt a TTI osztályvezetői értekezletén felidéztek a „folyamat” indulását, akkori célkitűzéseit.

2007. JÚLIUS 9. Pozsonyban felkerestem Csáky Pált, a Magyar Koalíció Pártjának újonnan választott elnökét, úgy is, mint európai ügyekben régi baráti munkatársamat, aki korábban mint a szlovák kormány miniszterelnök-helyettese sokat tett a köztársaság európai integrációjának megvalósí-

tásáért. És, aki ezért az Europa Institut nemzetközi Corvinius-díját is elnyerte. Ugyanakkor tárgyaltam Dušan Kovačcsal, a Szlovák Tudományos Akadémia alelnökével, a Történettudományi Intézet korábbi igazgatójával, az Europa Institut Budapest Tudományos Tanácsának tagjával. (Aki előző évben a magyar akadémiai intézet meghívására tartott előadást Budapesten.) Mindkettő elé a következő szöveget terjesztettem:

„A Kárpát-medencei népek és a délkelet-európai államok történelmük új szakaszához érkeztek. 2004-ben, ill. 2007-ben tagjai lettek az Európai Uniónak, amely új adminisztratív életkeretet nyújt számukra. Megkezdődött a 150 éves nemzetállami intézmények részbeni átalakulása. Új gazdasági, politikai rádiusz keretén belül kell gondolkodniuk, nemzeti és táji érdekeiket megfogalmazniuk. És az első hét évben, a 2007–2013 közötti időszakban nagy kedvezményeket élvezhetnek az EU-n belül. (Tegyük hozzá: először és utoljára.) Kiemelkedő kedvezményeket kaphatnak mindenekelőtt az ún. határokon átlépő tervekre és megvalósításukra. A regionális munkaerő-gazdálkodástól kezdve a természetgazdálkodásig (vízgazdálkodás, környezetvédelem), az infrastruktúrára (út, vasút, informatika stb.), a szakpolitikákra, vagyis olyan projektekre, amelyek hosszú távon alakíthatják a térség népeinek életét. Segíthetik a térség modernizációját és a lakosság versenyképességét a világ munkaerőpiacán.

Új szakaszához érkezett az emberi gondolkodás földi lakóhelyünkről. 2007. februárban az ENSZ Kormányközi Éghajlat-változási Testülete (IPCC) helyzetjelentésében állást foglalt amellest, hogy a Földön érzékelhető felmelegedés nem vezethető vissza pusztán a Föld öntörvényszerű »lehűlés–felmelegedés« aktivitására, amelyet visszamenőleg több százezer évre rekonstruálni tudunk. A mostani felmelegedésben nagy szerepe van az embernek, az »antropogén tényező«-nek. (Vö. História 2007/7. sz. 19.) Az Európai Unió már március 8–9-én állást foglalt: területén 2020-ig 30%-kal kell csökkenteni az üvegházhatást előidéző gázok – mindenekelőtt a CO₂ és a metán – kibocsátását, amelyek a fosszilis energiahordozók elégetéséből származnak és a felhasznált energia 20%-át megújuló energiaforrásokból kívánja nyerni. A megújuló energiaforrások – nap, szél, víz,

növényi (ún. zöld-) energiahordozók – új természetszemléletet kívánnak, a természeti erőforrások kihasználásában új korszakot nyitnak. Tudomásul kell venni, hogy a következő évtizedek kényszerrel hoznak ránk: regionális tervek és programok kialakítását a természetgazdálkodásban. Az ember alkalmazkodásának programját az új éghajlati viszonyokhoz. (Ez az alkalmazkodás akkor is időszerű marad, ha netán kiderül, hogy nem emberi tényezők hozzák magukkal az éghajlatváltozást.) És ez az új program csakis a regionális adottságok – a mi esetünkben a Kárpát-medence adottságai – figyelembevételével épülhet ki. A térség nemzetállami széttagoltságát az itt élő emberek érdekében meg kell szüntetni. Az emberi mozgás – a szellemi, az anyagi javak – a természettel való együttélés új programja kialakításának érdekében. Mert a természetgazdálkodás nem ismer államhatárokat: a folyók vízgyűjtői és levezető medre, a felszíni formák befolyásolta csapadékviszonyok, a talajadottságok, a levegőáramlatok – így a Kárpát-medence nyugati részét elérő Golf-hatás. (Amely valószínűleg az utolsó jégkorszak – Kr. e. 10 000 – óta stabilizálja Pannónia, a Bécsi-medence, a Délkelet-Alpok éghajlatát, de amelyről, a Föld-méretű felmelegedés következtében lehet, hogy csak múlt időben beszélünk hamarosan.) Komolyan kell venni tehát a napi együttműködést az itt élő népek között. Szállásterületeik természetgazdálkodásának érdekében is.

De mit mutat a valóság?

Azt, hogy noha a térség államai 2004, ill. 2007. január 1. óta ugyanazon igazgatási egységbe, az Európai Unióba tartoznak, feltűnően »szerények« az ezen országok fejlesztési tervei között az egyeztetések és a határokat valóban átlépő nagy regionális projektek. (Figyeltük a 2004 utáni évek, majd a fent említett 2007–2013 közötti uniós időszakra készített nemzeti fejlesztési tervekben a regionális összehangoltságot. A »szerény összehangoltság«-ot.)

Figyelve ugyanakkor a Szlovákia (2004), majd Románia (2007) csatlakozás utáni politikai közéletét, feltűnő, hogy a nemzeti-etnikai viták nem enyhültek, sőt egyes esetekben élesebbé váltak. (Gondoljunk csak a csehországi és szlovákiai politikai közéletet foglalkoztató 1945–1947 közötti német kitelepítés, ill. magyar lakosságcsere és kitelepítés körüli nemzetközi vitákra, a csehországi, szlovákiai hisztérikus hangulatkeltésre.) Felrémlik a lehetőség előttünk: a térség azért nem tudja majd figyelmét a regionális hosszú távú közös nagy projektekre fordítani, mert elveszi azt a múlt társadalmi-etnikai-vallási sérelmeinek újra-megélése. Az érzelmi megbántottság kiélése. Felrémlik annak lehetősége: az elmúlt 200 év valós érdekellentétei, az egymáson ejtett sérelmek miatt nem vesszük észre, hogy a jelenben és a jövőben mennyire több az érdekazonosságunk, mint a múltban volt.

Vegyük végre tudomásul – most, 2007 tavaszán: egy közösség, sőt két ember életében is, lehetnek szakaszok, amikor az érdekellentét a meghatározó. Azután jöhetnek olyan idők, amikor az érdeko-

Dan Berindei, Glatz Ferenc, Matei Dorin és Beke Mihály a történetészórumon

nosságok. Nagy hiba volna, ha a múlt ellentétei miatt, még ha a mába nyúlnak is azok, a kölcsönös korábbi bántások miatt nem tudnánk felismerni az új életszakaszban meghatározóvá lett érdekazonosságokat. Vegyük észre mi, történészek: a múltban ejtett sérelmek kritikus kibeszélése és önvizsgálat nélkül, az érzelmi megkönnyebbülés nélkül nem tud a társadalom a jelen és jövő közös új érdekeire összpontosítani. Ezért is a térség történészeinek egyik korfeladata: modern párbeszédet indítani a szlovák–magyar, román–magyar történelem vitás kérdéseiről, amit kövessen a szerb–magyar, horvát–magyar párbeszéd. És mindennek a párbeszédnek nyilvánosságot kell szerezni. Nyilvánosságot mind a politika, mind a közgondolkodás fórumain. Feltételezésünk: tisztázási folyamat a történelemtől se gítheti a megbékélést a jelenben – a jövőről.”

2007. SZEPTEMBER 8., DECEMBER 11. Ezeket a megfontolásokat fogalmaztam meg a komáromi egyetemen (2007. szeptember 8.) tartott előadásomban több száz szlovákiai politikus és értelmiségi, az ottani rádió és tévé felvételein: „szlovák és magyar nemzetiségű, szlovák és magyar állampolgárságú embereknek a 21. század elején több a közös, mint az ellentétes érdekük. Először történelmünk során közösen kell(ene) törni a fejünket azon a lehetőségen, amelyet az »új haza«, az Európai Unió kínál.” (História, 2007/8., 2.) Október 11-én javasoltuk a szlovák történész kollégáknak egy rendszeres szlovák–magyar vitafórum létrehívását a magyar és a szlovák akadémiai intézet között. Korszakonként, az őstörténelemtől a mai napig haladva a vitákkal. Szakmai közönség előtt. És nyilvánosságot adva az eszmecseréknek a História hasábjain, a rádióban, tévében. (Miközben a Históriaban a magyarokat kirekesztő Beneš-dekrétumról Szlovákia egyik vezető történésztől, a Szlovák–Magyar Történész Vegyes Bizottság szlovák elnökétől hoztunk kritikus vezércikket. Amely dekrétumot a szlovák politika máig „nemzeti alapidokumentumnak” tekinti. – História 2007/8.: Štefan Šutaj: *Megszabadulás a kisebbségektől.* 3–13.)

Megállapodás az együttműködésről

1. Évente román–magyar történelmi évkönyvet adnak ki.
2. Ez év novemberében az akadémiai történész vegyes bizottság ülésén, Bukarestben a téma: „Vallások, egyházak a románok és magyarok történelmében”.
3. November: A történelmi Magyarország felbomlása, a szlovákok, románok, délszlávok szerepe. (Konferencia Budapesten szlovák, román, szerb, horvát történészek közreműködésével.)
4. A História és a Magazin Istorice rendszeresen közöl a román–magyar kapcsolatok történelméről cikkeket.
5. 2009 májusára a Magazin Istorice és a História közösen jelentet meg tematikus füzetet „Magyarország és Románia a II. világháborúban, 1939–1945” címmel.
6. Hozzákezdenek egy román–magyar kapcsolatok történelméről készült dokumentumkötet (olvasókönyv) összeállításához. Különösen ajánlva a történelemtanároknak.

A tisztázási folyamat megindításának szándékával hívtuk meg 2007 nyarán a Román Akadémia alelnökét, az akadémiai történettudományi bizottság elnökét, Dan Berindeit magyarországi előadásra és baráti eszmecserére. (Előadását 2007. december 11-én tartotta a MTA Történettudományi Intézetében. A professzor 1972 óta barátunk. Közös nyugat-európai fellépések, együtt töltött ösztöndíjas hónapok alapozták meg a barátságot. Mert a tudomány fejlődésében a kutatók mozgása meghatározó tényező. No és az is, ha a kutató képes ellenállni a csábításnak, és nem helyezi a tudomány szempontjai elé a tőle otthon esetleg elvárt „állam- és nemzetpolitikai” szempontokat. Ahogy Berindei erre mindig képes volt.) Értette és igenelte szándékunkat: feltörni a román és a magyar történetírásban a mintegy 150 éves frontarcot. Az abban a korban keletkezett szellemi frontokat, amely korban a két állam és a két nemzet között harc folyt a nemzetállami felségterületek birtoklásáért, ill. kiterjesztéséért. És amikor azt is hitték: akkor juthatnak a románok hozzá Erdély birtoklásához, ha bizonyítják, hogy ők voltak ott az első foglalkók. Mindenestre a magyarok előtt. (A szlovákokhoz hasonlóan.) És ezért is nemzeti hovatartozás alapján csoportosultak a történészek, elmélkedve a honfoglalásról vagy egyes történelmi személyek etnikai származásáról. (Ma már amúgy is tudjuk, hogy a románokat vagy a szlovákokat egyáltalán nem az „első foglalást” bizonygató történészek érvei juttatták Erdély, ill. a Felvidék birtoklásához.) És most, 2004–2007-ben az Európai Unió délkelet-európai kiterjesztésével mindenki előtt újból világos: teljesen értelmetlen ábrándokat kergetni arról, hogy az 1919–1920. vagy az 1947. évi békerendszer formális határrevíziója bekövetkezhet. Még azok is rájöhetnek erre, akik azt kérték tőlünk jó évtizede: legalább a hitet hagyjuk meg nekik, hogy talán egyszer...

Megállapodtunk: szakmai vitasorozatot kezdeményezünk, amely a vitás kérdésköröket tűzi napirendre. Éppúgy az ellenségeskedések, mint a békés együttélés, vagy éppen közös állampolitikai fellépések történetét. A középkortól a jelenkorig. Bukarestbe utazunk. Kihasználjuk azt az alkalmat, hogy a Magazin Istorice az elmúlt években többször javasolt találkozót a História és MI között. (Amelyik folyóirat különben e meghívástól függetlenül is az utóbbi időben tüntetett a román történelmi irodalomban nyitásával a magyar történelmi problémák felé.) És kihasználjuk az alkalmat, hogy a bukaresti Magyar Kultúra Háza vezetése évek óta sürgette ezt a találkozót. (Nemrég elhunyt barátunk, a romániai irodalom páratlan műveltségű mindenese, Beke György író-szerkesztő fia.)

2008. MÁJUS 23–24. A bukaresti rendezvény első napján a történelem egyes korszakainak szakértői adtak elő. A magyarok: Zsoldos Attila (középkor), Csorba László (kora újkor), Szász Zoltán (újkor), Sipos Péter (20. század). A románok: Mihai E. Ionescu, Dan Berindei, Dinu C. Giurescu akadémikusok. A második napon a MI és a História szerkesztőségének eszmecseréjére került sor: a történettudomány és a történelmi közgondolkodás viszonyáról. A következőkben közöljük az első nap, a román–magyar történészfórum egyes előadásait. A Magazin Istorice és a História párbeszédére következő számainkban térünk ki.

GLATZ FERENC